

-
Araştırma
İnceleme
-

Evimizdeki Canavar

Kuş Gribi, Covid-19 ve
Kapitalizmin Belaları

MIKE DAVIS

Mike Davis, tarihçi, kent kuramcısı ve aktivist. Aralarında *City of Quartz* [Kuvars Şehri], *Buda's Wagon*, *Ecology of Fear* [Korkunun Ekolojisi], *Magical Urbanism* [Büyülü Şehircilik], *Dead Cities and Other Tales* [Ölü Kentler ve Diğer Masallar] ve Jon Wiener'le birlikte kaleme aldığı *Set the Night on Fire* adlı kitapların da bulunduğu pek çok kitabın yazarıdır. Türkçeye de çevrilen *Gecekondu Gezegeni* tüm dünyada ilgiyle karşılanmış, ilginç tartışmalara yol açmıştır. *Üzerinde Güneş Batmayan Katliam*, *Gerçekçi Ol İnkânsız* *İste, Eski Tanrılar Yeni Bilmeceler-Marx'ın Kayıp Teorisi* Davis'in Türkçedeki diğer kitaplarıdır. MacArthur Bursu ve Lannan Edebiyat Ödülü sahibidir.

EVİMİZDEKİ CANAVAR
Kuş Gribi, Covid-19 ve
Kapitalizmin Belaları

Orijinal adı: The Monster Enters-Avian Flu, Covid-19, and the Plagues of Capitalism

© 2005, Mike Davis

Giriş © 2020, Mike Davis

Yazan: Mike Davis

İngilizceden çeviren: Elif Sema Mutlu

Yayına hazırlayan: Aslı Güneş

Türkçe yayın hakları: © 2022 Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz. Bu kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.

1. baskı / Haziran 2022 / ISBN 978-625-8344-04-2

Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı: Serçin Çabuk

Sayfa uygulama: Taylan Polat

Baskı: Ana Basın Yayın Gıda İnşaat San. ve Tic. A.Ş.

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk.

Güven İş Merkezi, No: 6/13 Bağcılar - İSTANBUL

Tel. (212) 446 05 99

Sertifika No: 52729

Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Evimizdeki Canavar

Kuş Gribi, Covid-19 ve
Kapitalizmin Belaları

Mike Davis

Çeviren: Elif Sema Mutlu

Işığım Roisin'e...

Duvar çökünce size,
nerede duvara vurduğunuz sıva demeyecekler mi?
Hezekiel (xiii, 3, 10-12)ⁱ

---

i. Hezekiel kitabı, Yahudi din büyüğü Hezekiel'in adını taşıyan ve Tanah'taki Son Peygamberlerin üçüncü kitabı olan kitaba göre peygamber, MÖ 593-571 yılları arasındaki 22 sene içinde, Babil Sürgünü'ndeyken tecrübe ettiği yedi serilik kehanette bulunmuştur, bu zaman içinde MÖ 586'da Kudüs'ün yıkımını görmüştür. Sözü geçen kısımda halkını aldatan sahte peygamberlerin yalanları dayanıksız bir duvara vurulan sıvıya benzetilir. (ç.n.)

İçindekiler

Giriş: Canavar Evimizde	11
Önsöz: Kapımızdaki Canavar	47
Öldüren Yoksulluk	53
Hong Kong'un Kuşları	63
Karmakarışık Bir Hikâye	73
Salgın Sürprizi	85
Kıyamet Üçgeni	97
Salgın ve Çıkarlar	109
Uçurumun Kenarı	125
Ulusal Tehlike	133
Yapısal Çelişkiler	145
<i>Titanik</i> Yaklaşımı	155
Sonuç: Horoz Yılı	165
Notlar	169

Giriş

Canavar Evimizde

Bu satırları 2020 Nisan'ının ilk haftasında, deyim yerindeyse fırtına öncesi sessizlikte, yanı başıma istiflediğim sayısız Chef Boyardeeⁱⁱ konserve kutusu ve birkaç litre Guinness birası eşliğinde, önümde birkaç viroloji ders kitabı, garajımda kaleme alıyorum. Elimdeki kopyaların tamamını uzun zaman önce eşe dosta hediye ettiğimden, birkaç hafta önce *Kapımızdaki Canavar*'ı internetten sipariş ettim. Kitabı yazarken içine düştüğüm kaygılı ruh halinden kurtulabilmek için kütüphanemin raflarında bir tekinin bile durmasını istememiştim. Farkında olmadan böyle davranmıştım sanırım. Ne var ki, dünya çapında –muhtemelen kuş gribi benzeri– bir pandemi tehdidi, annemin 1918 İspanyol gribine kurban verdiği ve onlarca yıl sonra hâlâ yasını tuttuğu küçük erkek kardeşinin ruhuyla birlikte, Kelt kökenli melankolik zihnimi ziyadesiyle meşgul ediyordu.

Ama şimdilerde, bir yarasadan geldiği düşünülen, dünyanın mega kentlerinin birinde baş gösteren ve hakkında az şey bilinen bir virüs yüzünden, hepimiz Daniel Defoe'nun *Veba Yılı Günlüğü*'nde bahsettiği zavallı Londra sakinleri gibi, gergin bir bekleyişle evlerimizin içine hapsolmuş durumdayız. SARS-CoV-2'nin –Covid-19'a sebep olan koronavirüsün– ortaya çıkışı tamamıyla sürpriz olmamıştı gerçi. Büyük kız kardeş, SARS-CoV, ta

ii. 1928 yılında ABD Pennsylvania Milton'da İtalyan göçmen Hector Boiardi tarafından kurulmuş olan Conagra Brands şirketinin uluslararası olarak satışı sunduğu Amerikan konserve makarna markasıdır. (ç.n.)

2003 yılında dünyanın ödünü kopartmış, bir diğer ölümcül yineleme 2012 yılında Suudi Arabistan'da patlak vermiş ve yaklaşık 1000 kişinin ölümüne yol açmıştı. Gelgelelim, bilim insanlarının büyük bir kısmı koronavirüslere, yenilerde ortaya çıkan virüs kategorisinin en altında yer alan, H5N1 (kuş gribi), Ebola ve hatta Zika virüsü gibi ağır topların gölgede bıraktığı bir virüs grubu gözüyle bakıyordu.

Pandemi, halihazırda çalıştığım yayınevlerine bakılırsa, tanıdık bildik grip hakkında kaleme almış olduğum ve büyük bir kısmı burada tekrar yayımlanan eski kitabım *Kapımızdaki Canavar*'a duyulan ilgiyi artırmıştı. Bununla birlikte, bir kuş gribi salgınının ortaya çıkması ve bunun küresel boyutta yayılması riskinin an meselesi olmaya halen devam ettiğini yine de belirtmek durumundayım. İlk grip canavarı, H5N1, şimdilerde, kuş gribi ailesi içinde çok daha ölümcül kardeşlere –H7N9 ve H9N2– sahip durumdadır, dahası DSÖ'nün uyardığı üzere grip virüsleri “suda yaşayan kuşlar arasında büyük çaplı ve sessiz bir rezerve sahip olup” “bunların yok edilmesi imkânsızdır.”¹

Nitekim Rob Wallace'ın usta işi kitabında gözler önüne serdiği üzere, hazır yemek zincirlerinde kullanılan kümes hayvanlarının üretimini gerçekleştiren fabrika çiftçiliği, grip virüslerinin ortaya çıkmasına ve yayılmasına sebep olan insanlık dışı bir kuluçka makinası olup çıkmıştır.² Grip salgınlarının kaçınılmazlığı dikkate alındığında, İnfluenza A'nın tüm alttürlerine karşı uzun yıllar boyunca bağışıklık sağlayan evrensel bir grip aşısının geliştirilmesi, ilaç sektörünün gözü kârdan başka bir şey görmeyen paydaşlarının sergilediği tüm vurdumduymazlığa rağmen, öncelik sırasında en başta gelmelidir.³

Bu arada SARS-CoV-2 virüsü de, tıpkı grip gibi kanatlarını takmış, hiç beklenmedik bir biçimde dünyanın dört bir yanında kol geziyor; gizli yayıcıların –bir diğer ifadeyle kolayca tanınabilir semptomlar göstermeyen bulaştırıcı kişilerin– sayısındaki artışla şiddetlenen yüksek oranlı bir bulaşıcılıkla ortalığı kasıp kavuruyor. Bu virüs de influenza ile aynı yolu izleyerek viral ve bakteriyel bir zatürreyle ölüme sebebiyet veriyor. Tüm bu ben-

zerliklerden ötürü, bir kuş gripi pandemisinin olası dinamiklerini ve coğrafyasını modelleyen bir çalışma, Covid-19'a karşı verilen savaşta şimdilerde paha biçilmez bir kaynak haline gelecektir. Ne var ki, mevcut virüs ve bu virüsün kökeni olan *Coronaviridae* türü, griplerden ve aslında tüm diğer RNA virüslerinden birçok yönden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Gelin SARS-CoV-2'ye daha yakından bakalım.

Koronavirüsler: Taç küreler

Bulaşıcı hastalıkların yüzde 90'ının olası sorumlusu olan virüslerin, temel olarak kendilerinin sayısız kopyasını oluşturmak üzere istila ettikleri hücrelerin genetik mekanizmasını gaspeden parazitik genler olduğu söylenebilir. DNA merkezli küçük virüs grubu, doğru kopyalamayı sağlamak üzere yerleşik bir düzeltme mekanizmasına sahiptir, ancak RNA ile programlanmış influenza ve koronavirüslerde bu mekanizma yoktur. Bu nedenle, bazı türlerin tıpkı son sürat çalışan ve sürekli olarak hatalı kopya yapan fotokopi makinelerinden bir farkı yoktur. *New England Tıp Dergisi'*nde yakın zamanlarda yayımlanan bir makalede bahsedildiği üzere: "İnsan türünün genomunun yüzde 1 evrimleşmesi 8 milyar yıl sürmüştür. Hayvan RNA'larının birçoğu sadece birkaç gün içinde yüzde 1'den fazla evrimleşebilmektedir."⁴ Çünkü söz konusu virüsler, kendi genomlarının çok sayıda hatalı versiyonunu üretmek suretiyle, insan bağışıklık sistemine direnç gösterme bakımından büyük bir avantaja sahiptirler. Bu yüzden geçmiş enfeksiyonlardan kaynaklanan veya aşılama sayesinde oluşmuş antikörelere en azından kısmen dirençli olabilecek kopyalar kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.

Virüsler –bakterilerden çok daha küçük olan ve porselen filtrelerden rahatlıkla geçebilen parçacıklar– erken dönem modern biyolojinin onlarca yıl boyunca en büyük gizemi olarak kalmıştır. İlk olarak 1930'ların sonunda, elektron mikroskopunun icadından kısa bir süre sonra görüntülenmiştir. Bilim insanları, virüslerin tuhaf bir yelpazeye yayılan farklı yapıları ve şekilleri karşısında

şaşkına dönmüşlerdi. Örneğin, soğuk algınlığı ve kış gribine yol açan, İnfluenza B ve C'den çok daha tehlikeli ve kontrolsüz bir viral cinsi olan İnfluenza A bir deniz mayınına andırıyordu: Çivi benzeri çıkıntılarla dolu bir küre. Bakterileri enfekte eden virüsler minik Mars iniş araçlarını andırırken Ebola virüsü solucana benziyordu. 1937 yılında keşfedilen *Coronaviridae* ailesi ufak güneş taç küreleri görünümündeydi. Bir fotomikrografide, çıkıntılı "taç yaprakları" –virüsün, hücre yüzeyine bağlanmasına imkân veren S proteinleri– tam tutulma esnasında ortaya çıkan güneş tacıyla birebir aynı görüntüyü verdiğinden, virüs ailesi bu isimle anılır olmuştur.⁵

Koronavirüsler birçok açıdan sıradışıdır: Her şeyden önce, bir protein kapsülü içinde yer alan tek sarmal biçimli genomları, doğadaki en büyük RNA molekülüdür. "Nükleotitler" DNA ve RNA genomlarının yapısal yapıtaşlarıdır. İnfluenza A virüsleri sekiz ayrı parçada bir araya gelmiş ve 10 ila 14 protein kodlayan 14 bin nükleotide sahiptir. Koronavirüslerin ise öte yandan 30 bin nükleotidi bulunmaktadır. Tıpkı İnfluenza A gibi onlar da iki temel evrim moduna sahiptir. Ufak mutasyonların birikimi kaçınılmaz olarak birtakım yeni suşlar veya alttiplerin gelişmesine yol açmaktadır. Bu süreç *antiijenik sapma* olarak adlandırılır.⁶

Çok daha çarpıcı olan –kayma ile tıpkı devrimle reform arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki içinde bulunan– *antiijenik sapmadır*. Bir hayvan veya insan hücresi eşzamanlı olarak iki farklı influenza virüsü –sözelimi biri yabani bir kuştan gelen, diğeri insandan bulaşan bir suşla– enfekte olduğunda, kopyalama genomik desteyi karman çorman edebilir. Kuş gribinden gelen öldürücü parçacıklar, insanlar arasında çoktan yayılmış ve insan hücrelerinin kilidini açacak anahtara sahip olan gribin parçacıklarıyla bir araya gelebilir. Kitabın geri kalan kısmının anlaşılır kılınması bakımından, bu *yeniden düzenlemelerde* sıklıkla değiş tokuş edilen moleküller, türlere özgü hemagglütininler (HA), virüslerin konak hücreyi açmak amacıyla kullandığı özgün anahtarlar, daha fazla yayılım için yeni hücrelerin enfekte hücrenin zarından kurtulmasına imkân veren kaçış aktörleridir. Böylelik-

le influenza alttür formülü H_xN_y ortaya çıkar. *Kapımızdaki Canavar* adını taşıyan ilk kitabımda da belirttiğim üzere, "Lütfen bu bilgiyi aklınızda tutun. Kitabın ilerleyen kısımlarında H3N2, H9N1, H5N1 ve benzeri isimlerle anılan bir dizi kötü karakterle karşılaştığınızda, bu bilgi sizi kafa karışıklığından kurtaracaktır." Virologlar, virüsları enfeksiyon kolaylığıyla birleştiren bu tarz "melez" türlerin 1890, 1918,1957, 1968 ve 2009 yıllarında patlak veren grip salgınlarından sorumlu olduğunu tahmin ediyorlar. Ancak, insan ırkının yarısını enfekte ederek adeta kırıp geçiren "İspanyol gribi" ötekilerden iki kat daha ölümcüldü: Yüzde 2 ölüm oranına karşılık on binde 2.

Koronavirüslerin olağandışı ikinci bir özelliği de İnfluenza A gibi ortomiksovirüslerden bile çok daha becerikli şekil değiştiriciler olmalarıdır. Genomları, tek sarmallı parçalı olmayan bir iplikçik olduğundan, influenzanın farklı suşların ayrı segmentlerini yeniden paketleme yoluyla yaptığı biçimde kartları yeniden karamazlar. Ne var ki, koronavirüslerin yapmayı becerebildikleri şey çok daha şaşırtıcıdır: *Rekombinasyon*, yani "farklı türlere ait genlerin parçalarının eklenmesi."⁷ Standart bir viroloji ders kitabından alıntılacak olursak:

Koronavirüs RNA genomları, tüm koronavirüs genomu için yüzde 25'e varan yüksek bir rekombinasyon sıklığına maruz kalır. Diğer RNA virüslerinin pek çoğunun segmentlere ayrılmamış genomları, düşük seviyeden tespit edilemez seviyeye kadar değişen rekombinasyon seviyeleri gösterdiğinden, bu dikkate değerdir.

Koronavirüslerin sergilediği yüksek sıklıkta rekombinasyon yeteneğinin yanı sıra (tüm RNA virüslerinin bir özelliği olan) yüksek mutasyon oranları, onların yeni konaklara ve ekolojik nişlere diğer RNA virüslerinden daha kolay adapte olmalarını sağlayabilir. Rekombinasyon, virüslerin yeni nişlere uyum sağlaması için ek fırsatlar yaratacak biçimde farklı koronavirüs suşları arasında da meydana gelebilir.⁸

Koronavirüsler, 2002-03'te SARS'ın ortaya çıkmasından önce (kitabın dördüncü bölümünün konusu) çoğunlukla veterinerlik biliminin ilgisini çekiyordu. Bilinen iki insan suşunun, soğuk algınlığının yüzde on ila yirmisine neden olduğuna inanılsa da (en büyük suçlu insan rinovirüsleridir), çoğu araştırma domuzlar, sığırlar, hindiler ve diğer evcil hayvanlar, özellikle de bunların yavruları arasındaki ölümcül salgınlara odaklanmıştır.⁹ İlk olarak 1971'de Çin'de tespit edilen Domuz Salgını İshal Virüsü, milyonlarca domuz yavrusunun ölümüne yol açmış ve domuz eti üretimine kalıcı bir gölge düşürmüştür. 1990'larda ise bir başka koronavirüs olan *Bovine CoV*'nin, aralarında gizemli "Nakil Humması"nın da yer aldığı birçok ölümcül sığır hastalığının nedeni olduğu gösterilmiştir. Dev besi alanları ve fabrika domuz çiftçiliği, aşırı karantina stresinin hayvanların bağışıklık sistemlerini mahvettiği bu tür durumlar, gerek yeni koronavirüs türlerinin ortaya çıkışını, gerekse bunların türler arası bulaşma kapasitelerindeki artışı hiç kuşku yok ki hızlandırmıştır.¹⁰

SARS, ilk başlarda karıştırıldığı kuş gribinin (ilk büyük salgınının 1997'de Hong Kong'da yaşandığı) tekrarlamaıyla aynı zamana denk gelmişti. Hiç kimse bunun bir koronavirüsten kaynaklandığından şüphelenmemiş, bu da belli başlı araştırma merkezleri tarafından yanlış ve eksiklerle dolu birtakım bilgilen-dirmelerin yapılmasına sebep olmuştu. Nihayetinde, Hong Kong Üniversitesi'nden başarılı bir araştırmacı ekibi, daha önce hiç bilinmeyen bir koronavirüs türü –SARS-CoV– olduğu sonradan anlaşılacak yeni bir patojeni izole edip kültür üretmeyi başardı. (Her ne kadar ABD Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezi (CDC) bu yeni keşfi sahiplenmeye soyunduysa da uluslararası araştırma çevreleri tarafından geri püskürtüldü.)¹¹

Hayvan koronavirüslerinden ve aynı şekilde İspanyol gribinden farklı olarak SARS, enfekte yaşlı hastaların yarısını öldürürken genellikle gençleri korumaktadır. 4 gün ila 2 hafta arasında değişken bir kuluçka süresine sahip olup insanlar semptomatik olduğunda ancak bulaşıcı hale gelmektedir. Dolayısıyla, epidemi kapsamlı testler, temaslı takibi ve vakaların izolasyonu aracılığıy-

la bastırıldı. Arka planda halen yüz binlerce Afrikalıyı kırıp geçirmekte olan HIV'in (bir retrovirüs) olduğu bir ortamda, SARS, cinsel alışkanlıklarına veya uyuşturucu kullanıp kullanmadıklarına bakılmaksızın herkesi tehdit eden yeni bir viral pandeminin yakın olduğunun alarmını verdi. Estair Van Wagner'ın SARS, küresel ilişkiler ve dünya şehirleri hakkında yazdığı makalelerden derlediği yazısında belirttiği üzere:

SARS ile birlikte, birbirinin kopyası otel zincirleri, apartman daireleri, ofis binaları ve kongre merkezlerinden ibaret olan ve çokuluslu elit kesimin hareketliliğini kolaylaştıran, sınırları olmayan yerleşim bölgelerinin hastalıktan ari olduğunun garantisini vermek artık imkânsızlaşmıştır. Olası bir kuş gribi salgını karşısında... yönetim ve sağlık altyapımızın bulaşıcı hastalıkları kontrol etme bilgisine veya gücüne sahip olduğu varsayımının artık savunulabilir bir tarafı kalmadığı gibi, tehlikeli bir kibir de içermektedir.¹²

Kuş gribi vakalarının 2004-05 yıllarında artmasıyla birlikte H5N1'e deyim yerindeyse gün doğmuş, Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Konseyi, *Pandemik İnfluenza için Ulusal Strateji* adı altında bir planı alelacele devreye sokmuş, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (HHS) tarafından önlemlerin uygulanmasına ilişkin olarak yayımlanan bir rapor da bu plana eşlik etmişti. Tespit, test, aşı geliştirme, kritik altyapının korunması vb. alanlarda acilen yapılması gereken yatırımlar, en yakın tarihlisi 2017 yılına ait olan diğer rapor ve güncellemelerde ayrıca belirtilmişti.¹³ Benzer biçimde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de 2005 yılında bir Acil Durum Komitesi oluşturmuş ve üye hükümetlere yönelik yönergelerini güncellemek suretiyle böyle bir salgın durumunda üye hükümetlerin uluslararası sorumluluklarını tanımlamıştır. Pandemi statüsüne erişmiş olmasına rağmen SARS, gribin asemptomatik ve presemptomatik bireyler tarafından yayılma yeteneğinden yoksun olduğu için, bir alt lige indirilerek ele alınmıştı. Bu esnada, Ebola hastalığı da (insanlar arasında dört vakaya rastlanmıştı) bir diğer biyolojik kıyamet haberci-

si olup çıkmıştı. Hızla yayılan bir hastalık olan Ebola'dan kaynaklı erken ölüm oranı bazı bölgelerde yüzde 90'a ulaşırken, pandemi araştırmacıları hastalığın Afrika dışındaki bölgelere yayılma senaryoları üzerinde çoktan çalışmaya başlamışlardı.

Ardından, Tutankhamun'un Laneti 2012'de Suudi Arabistan'ı vurdu: Mısır mezarlık yarasalarında yerleşik olan ve enfekte tek hörgüçlü develer ve muhtemelen keçiler vasıtasıyla insanlara bulaşan bir koronavirüsün neden olduğu SARS benzeri yeni bir hastalık ortaya çıktı. Middle East Respiratory Syndrome (MERS) adıyla anılmaya başlanan bu hastalığa daha sonra bölgeyi ziyaret eden Koreli bir ziyaretçi yakalanmış ve Güney Kore'de küçük çaplı bir salgının oluşmasına neden olmuştu.¹⁴ 2017 yılına gelindiğinde (yüzde 36) ölüm oranı ile Ebola seviyelerine doğru adım adım ilerleyen yaklaşık 2000 vaka rapor edilmişti. Ancak hastaların büyük çoğunluğu enfekte hayvanlarla temas etmiş durumdaydı, insandan insana bulaşmanın görüldüğü az sayıdaki vaka ise, semptomları çoktan gösteren kişilerle yakın temas söz konusuydu. Bilim insanlarına göre bu durum, MERS'in insana bulaşma sürecine tam olarak uyum sağlayamadığını göstermekteydi. Öte yandan, bilim insanları hastalığın, tür sınırlarını kolayca geçme konusundaki beklenmedik yeteneği karşısında hayrete düşmüşlerdi.¹⁵ Texas'taki bir grup bilim insanı MERS aşısı üzerindeki araştırmaları hızlıca ilerlettiyse de, bu fazlaca bir ilgi uyandırmadı. Aynı ekip daha öncesinde de başarılı bir şekilde bir SARS aşısı geliştirmiş, ancak aşığı test etme ve üretme konusuyla yakından ilgilenen bir şirket veya devlet sponsoru bulamamıştı. Baylor Üniversitesi bünyesindeki Tropikal Tıp Ulusal Okulu dekanlığını da yürüten baş araştırmacı Dr. Peter Hotez, yıllardır dondurucuda bekleyen aşının, yeterli miktarda üretilmiş, dahası salgının ilk ayında sahada test edilmiş olsaydı, Covid'e karşı çarpaz koruma sağlayabileceğine inandığını mart ayı başında Bilim Komitesi'ne aktardı: "Aşı geliştirme ekosisteminde bir sorun var ve bizim bunu düzeltmemiz gerekiyor."¹⁶

SARS araştırmacıları, misk kedilerinin –ironik bir şekilde, geleneksel pratisyenlerce gripi tedavi ettiğine inanılan ve bu yüzden

tüketilen küçük, kedi benzeri etoburların- hastalığın doğrudan taşıyıcıları olduğunu daha 2003 yılında tespit etmişlerdi. Ardından 2005'te SARS-CoV taşıyan yarasaları buldular ve ara konak olan misk kedilerinde görülen enfeksiyonun muhtemel kaynağının yarasalar olduğunu anladılar. Yarasaların, koronavirüslerin tamamı için değilse bile büyük bir kısmı açısından doğal bir hazne olduğuna ilişkin hipotez yeni araştırmalar için gitgide bir çerçeve haline gelmeye başlamıştı. 2012'den beri gerçekleştirilen araştırmalarda elde edilen bulgular farklı yarasa türlerinde dolaşan koronavirüs suşlarının şaşırtıcı boyuttaki genetik çeşitliliğini ortaya çıkardı. Wuhan'da bulunan bir ekip tarafından söz konusu çalışmalar üzerinde yakın tarihte yapılan bir denetimde şu sonuca varılmıştır:

Kitabın bu bölümü yayına hazırlandığı sırada yarasa koronavirüsleri hakkında yayımlanmış olan 55 makale doğrultusunda, dünyanın dört bir yanından 102'den fazla yarasa türünün koronavirüs taşıdığı gösterilmiştir. Halihazırda sekiz yarasa koronavirüsü tür olarak sınıflandırılmış olmakla birlikte yüzden fazla koronavirüs (veya suş) henüz sınıflandırılmamıştır. Ancak, dünya üzerinde 1200'ü aşkın yarasa türü bulunduğundan çok sayıda yeni yarasa koronavirüsünün daha keşfedilmeyi beklediği söylenebilir.¹⁷

Diğer çalışmalar, insanları enfekte edebilen çok sayıda öldürücü yarasa virüsünün, tekrarlayan salgınlara yol açmış olduğu bilinen domuz popülasyonlarında da dolaştığını göstermektedir. Söz konusu koronavirüs haznelerinin devasa ve beklenmedik boyutu dikkate alındığında, SARS-CoV-2'nin yarasalardan pangolinlere, ardından da insanlara bu denli büyük bir sıçrama yapmış olması şaşırtıcı olmamalıydı. Bu durum, yarasalar üzerinde araştırma yapan virologlar açısından da muhtemelen şaşırtıcı değildi. Gelgelelim, bir grip veya Ebola salgını patlak vermesini bekleyen ve tüm gayretlerini bu hastalıklara yönelik antiviraller ve aşılar üzerine yoğunlaştıran epidemiyolog ve kamu görevlileri

açısından tam manasıyla bir deprem olmuştu. Uluslararası çevrelerde tanınan iki uzmanın kaleme aldığı üzere, “Covid-19’un ortaya çıkışı ve hızla yayılması mükemmel bir epidemiyolojik fırtınaya işaret ediyor. Yılın en büyük seyahat döneminden –Çin Bahar Şenliği’nden– kısa bir süre önce, nüfusun hayli yoğun olduğu ve seyahat merkezi niteliğindeki bir noktada ortaya çıkan, tür sınırlarını atlama konusunda sıradışı bir beceri sergileyen bir virüs ailesine mensup ve nispeten yüksek virülansa sahip bir solunum yolu patojeni” söz konusuydu.¹⁸ SARS-CoV-2’nin evriminin kaynağına inmek biraz zaman alacaktı, kaldı ki Wuhan’daki ilk pnömoni vaka kümesinin tespitinden önce insanlar arasında pekâlâ da “şifreli bir yayılma” yapmış olabilirdi.¹⁹ Bunun, *sapma* veya *kaymanın* mı, yoksa her iki sürecin karmaşık bir bileşkesinin mi sonucu olduğu henüz bilinmemektedir.²⁰ Tıpkı kuş gribi ve SARS gibi, Covid-19 da Çin’de canlı hayvanların satıldığı bir pazardan veya “ıslak pazardan”, muhtemelen pangolin –nadir de olsa menülerde yer alan pullu karıncayıyenlerden– satan bir tezgâhtan patlak verdi. (Çin’in SARS’ın ardından, yarasalar da dahil olmak üzere egzotik hayvanların gıda pazarlarında satışını yasaklama konusunda izlediği ihmalkâr tutum, söz konusu ticaret şimdilerde yasaklanmış olsa da, hem anlaşılmaz hem de korkunçtu.²¹ Pangolin –veya ara konak hangi hayvansa– bir yarasa tarafından enfekte edilmişti, SARS-CoV-2, SARS’a sebep olan aynı öncü yarasa virüsün, mutasyona uğramış bir versiyonu olabilirdi pekâlâ. Aslına bakılırsa, Avustralyalı araştırmacılar SARS-CoV-2 genomunun yüzde 96’sının nalburunlu yarasalarda bulunan bir virüsle paylaşıldığını ortaya çıkarmışlardır. Her iki virüsün de anası bu olabilir.

Covid-19’un SARS ve MERS ile bazı çarpıcı benzerlikleri bulunmaktadır. İlk olarak, başlangıçta hemen hemen aynı semptomları gösterirler: ateş, kuru öksürük ve kas ağrıları. Bu hastalıkların her üçü de yaşlılarda ve bağışıklık sistemi zayıflamış kişilerde pnömoni ve sepsis (kan zehirlenmesi) yoluyla yüksek ölüm oranlarına neden olmaktadır. Virüs, her iki durumda da dışkı yoluyla atılmaktadır, incelebağırsağın iç kısmı solunum sistemindekile-

re benzer reseptörlere sahip olduğundan, fekal-oral enfeksiyon mümkündür. Bu üç hastalıktan sağ kurtulanlarda ne derecede bir bağışıklık geliştiği bilinmemekle birlikte, koronavirüsten kaynaklı soğuk algınlıkları analog olarak kullanıldığında muhtemelen kısa ömürlü –belki sadece bir yıl süren– bir bağışıklıktan söz edilebilir. Görünen o ki, Covid büyük olasılıkla kronik bir hastalık olarak bizlerle birlikte kalmaya devam edecek.

Ne var ki yeni virüs en az üç açıdan SARS ve MERS'ten belirgin bir şekilde farklıdır: Bunlardan ilki ve en önemlisi, fark edilebilir semptomlar göstermeyen insanlar tarafından grip benzeri bir biçimde yayılma yeteneğidir. (Gerek SARS'ın gerekse MERS'in gözle görülür şekilde hasta olan insanlar ya da hayvanlar tarafından bulaştırılmış olduğunu hatırd tutmakta fayda var.) İkincisi ise yeni virüsün görünüşe göre kalp dokusunu enfekte ediyor olmasıdır, nitekim *Kaiser Health News*, doktorların, hastaneye kaldırılan her beş kişiden birinde koroner hasar oluştuğunu tespit etmeye başladıklarına dikkat çekiyor.

Halihazırda sayıca az olmakla beraber, kalp kriziyle doğrudan ilişkili olarak hayatını kaybedenler dışında, pandeminin, sağ kurtulan binlerce kişiye bıraktığı miras, birtakım kalıcı kalp problemleri olabilir. Üçüncüsü de, araştırmacıların yakın zamanda ortaya çıkardığı üzere, yeni virüsün deyim yerindeyse tam bir çetin ceviz çıkmasıdır:

SARS-CoV-2, koronavirüsler arasında en sert koruyucu kabuğa sahip olmasıyla bir hayli gariptir... Bu, virüsün, gerek tükürükte gerek diğer vücut sıvılarında ve gerekse vücut dışında son derece dirençli olmasının beklenebileceği anlamına gelmektedir. Enfekte olmuş bir vücut çok daha fazla sayıda viral partikül dökmeye meyillidir, çünkü virüs parçacıkları vücut sıvılarındaki antimikrobiyal enzimlere karşı daha dirençlidirler. Dahası bu partiküllerin çok daha uzun süreyle aktif kalması olmasıdır. Söz konusu faktörler, SARS-CoV-2'nin sergilediği yüksek bulaşıcılığı açıklayabileceği gibi, virüsün yayılmasını önleme konusundaki çabalar bakımından sonuç getirici olabilir.²²

“Dünya halk sağlığı kurumları pandemilere karşı daha ziyade Titanik’teki tahliye sandalı sistemini andıran bir şekilde örgütlenmişlerdir: Şirketin eli sıkı ve basiretsiz tutumu nedeniyle birinci sınıf yolcuların büyük bir çoğunluğu, hatta mürettebatın bir kısmı boğularak hayatını kaybedecek; üçüncü sınıfta yolculuk eden yoksullarınsa binecek tek bir cankurtaran sandalları bile olmayacak; kaderlerine terk edilen bu insanların hepsi buz gibi sularda ölüm kalım savaşı vermek durumunda kalacaklar.”

Türkçede büyük ilgi gören *Gecekondu Gezegeni* ile bilinen yazar ve aktivist Mike Davis, 2005’te yazdığı *Kapımızdaki Canavar* adlı kitabını Covid-19 pandemisiyle birlikte güncelledi: Evet canavar artık evimizde!

Mike Davis’in kehanetlerinin birer birer doğrulandığı bugünlerde ortalığı saran komplo teorilerinin yarattığı toz duman havası dağılınca şapkamızı önümüze koyup kâr peşindeki ilaç tekellerinin, doğayı tahrip eden kapitalist şirketlerin, fast food endüstrilerinin, yozlaşmış yönetimlerin, bu viral kıyametlerde oynadıkları kilit rolü sorgular olduk. Yaşadığımız felaketi adlandırmak için tılsımlı “kader” ve “komplo” sözcüklerinden fazlası, kıyametin failini işaret eden bir bilinç gerekiyordu. İşte, Mike Davis’in viral kıyametin ekonomipolitiğini olanca çıplaklığıyla gözler önüne serdiği *Evimizdeki Canavar* bu bilincin eseri.

